

بسم الله الرحمن الرحيم

اوضاع سیاسی و اجتماعی کوه‌گیلویه در عصر صفویه

بوسیله:

محمد مهدی روشنفکر

پایان نامه

ارائه شده به معاونت تحصیلات تکمیلی بعنوان بخشی از فعالیتهای
تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته:

تاریخ

از دانشگاه شیراز

شیراز - ایران

۳۸۴۸۹

014929

شهریور ماه ۱۳۸۰

۳۸۴۸۹

۱۳۸۰ / ۷ / ۳۰

ارزیابان
ارزیابان
ارزیابان

بسم الله الرحمن الرحيم

اوضاع سیاسی و اجتماعی کوه‌گیلویه در عصر صفوی

بوسیله

محمد مهدی روشنفکر

پایان نامه

ارائه شده به دانشکده تحصیلات تکمیلی به عنوان بخشی از
فعالیت‌های تحصیلی لازم برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

در رشته

تاریخ

از

دانشگاه شیراز

شیراز، ایران

ارزیابی و تصویب شده توسط کمیته پایان نامه با درجه : عالی

امضاء اعضاء کمیته پایان نامه :

..... دکتر جهانبخش ثواقب، استادیار

..... دکتر سید حسن موسوی، استادیار

..... دکتر عبدالرسول خیراندیش، استادیار

شهریورماه ۱۳۸۰

۳۱۴۱۹

تقدیم به:

روح سبز و آسمانی

پرستوی مهاجر

برادر شهیدم

قباد روشنفکر

معلمی که در مکتبخانه عشق

غزل چگونه زیستن را سرود

و درس ایثار و فداکاری را

به طالبان معرفت آموخت.

و

پدر و مادر مهربانم

سپاسگزاری

اکنون که با عنایات الهی و زحمات شبانه‌روزی و پس از ماهها مطالعه و تحقیق، کار پایان‌نامه به اتمام رسیده است، لازم می‌دانم بعنوان یک وظیفه اخلاقی و وجدانی از همه بزرگوارانی که مرا هدایت و حمایت کردند، تشکر و قدردانی کنم.

کمک و راهنماییهای ارزنده استاد بزرگوارم دکتر جهانبخش ثواب از جمله عوامل مؤثر در انجام این تحقیق بود، بنابراین صمیمانه از ایشان سپاسگزاری می‌کنم. هدایت و راهنماییهای استادان بزرگوارم آقایان دکتر سید حسن موسوی و دکتر عبدالرسول خیراندیش که سالها خوشه چین خرمن معرفت و دانش آنان بودم و در این تحقیق نیز چون گذشته نگارنده را هدایت و حمایت کردند، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنم.

از برادر بزرگوارم مهدی روشنفکر بخاطر تشویق و حمایت، از دوست عزیزم آقای زواره حقدوست بخاطر همراهی و همکاری در سفرهای تحقیقاتی و بازدید از اماکن تاریخی و از آقای عطا طاهری بخاطر در اختیار گذاشتن کپی صفحاتی از کتاب "ریاض الفردوس" تشکر و قدردانی می‌کنم.

از همسرم که با صبوری و مهربانی در طول مدت تحصیل یاریم کرد و مشکلات و کمبودها را تحمل نمود سپاسگزاری می‌کنم. اگر نبود یاری و صبوری او. در این کار توفیقی حاصل نمی‌شد.

و بالاخره از همه استادان بزرگوار بخش تاریخ بویژه کسانی که نگارنده در دوره کارشناسی و کارشناسی ارشد افتخار شاگردی آنان را داشتم و خوشه‌چین خرمن دانش و معرفت آنان بودم و سالها از دانش آنان بهره‌مند شدم، صمیمانه سپاسگزاری می‌کنم و توفیق روزافزون همگان را از خداوند خواستارم.

پروردگار بزرگ را سپاس که توفیق انجام این تحقیق را نصیبم فرموده، باشد که این کوشش مفید فایده واقع گردد.

چکیده

اوضاع سیاسی و اجتماعی کوه‌گیلویه در عصر صفویه

بوسیله

محمد مهدی روشنفکر

در دوره صفویه کوه‌گیلویه یکی از ایالات مهم کشور و از بیگلریگی‌ها محسوب می‌شد و حاکم‌نشین‌های متعددی از جمله نواحی عراق عجم، حویزه، دزفول، بصره ... در زمره این بیگلریگی قرار داشت. محدوده جغرافیایی آن از تل خسرو در یاسوج امروزی آغاز می‌شد و به سواحل خلیج فارس در بندر دیلم ختم می‌شد و مناطقی از قبیل بهبهان و رامهرمز را شامل می‌شد.

در طول دوره حکومت صفوی، پادشاهان این سلسله برای ایالت کوه‌گیلویه اهمیت و اعتباری ویژه قائل بودند. این توجه ناشی از موقعیت سوق‌الجیشی منطقه و توان نظامی و مالی آن بوده است. همچنین از طریق این ایالت امنیت سواحل خلیج فارس نیز تأمین می‌شده است. به همین دلیل نزدیک به یک قرن حاکمیت و فرمانروایی این ایالت را به سران ایل فشار که از قبایل قدرتمند و متنفذ قزلباش بودند، واگذار کردند. پس از افشارها نیز همواره سردازان مهم و قدرتمندی برای تصدی حکومت کوه‌گیلویه از جانب پادشاهان صفوی منصوب می‌شدند که از مهمترین آنها باید الله‌وردیخان و پسرش امامقلی خان حاکمان فارس را نام برد. موقعیت خاص اقلیمی و کوهستانی بودن بخش‌هایی از آن موجب می‌شد برخی شورشهای ضد صفویه در این ایالت به وقوع بپیوندد. از مهمترین این شورش‌ها، شورش قلندر شاه (شاه اسماعیل دروغین) و شورش ملاهدایت آرندی بودند که برای سالها مایه گرفتاری دولت صفوی شدند.

علاوه بر جنبه‌های سیاسی و نظامی این ایالت از لحاظ اقتصادی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود. زیرا به مثابه یک مسیر ارتباطی مرکز کشور را به جنوب غربی آن در همجواری قلمرو عثمانی مرتبط می‌نمود و محدوده آن نیز تا شط‌العرب گسترده بود و بر

بندر مهم بصره به عنوان یکی از کانونهای مهم اقتصادی و تجاری تسلط داشت. همچنین به لحاظ موقعیت جغرافیایی و شرایط اقلیمی زیستگاه مناسبی برای ایلات بومی و قزلباش و اقتصاد گله‌داری بود که یکی از پایه‌های مهم اقتصادی عصر صفوی را تشکیل می‌داد.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
چکیده.....	د
فهرست اسناد.....	ط
فهرست تصاویر.....	ی
مقدمه.....	ا
شناخت و نقد منابع.....	۸
فصل اول: جغرافیای سیاسی - اجتماعی کوه گیلویه در دوره صفویه..... ۲۰	
۱- وجه تسمیه کوه گیلویه.....	۲۰
۲- موقعیت و حدود جغرافیای کوه گیلویه.....	۲۱
۳- تغییرات و تحولات جغرافیای سیاسی کوه گیلویه در دوره صفویه.....	۲۴
۴- مرکزیت کوه گیلویه.....	۲۸
۵- مهم ترین مناطق مسکونی کوه گیلویه در دوره صفویه.....	۳۱
۱-۵-۱- بلاد شاپور.....	۳۲
۲-۵-۱- رون.....	۳۶
۳-۵-۱- تل خسروی.....	۳۷
۴-۵-۱- زیرکوه (بهبهان).....	۳۹
۶- اقوام و طوایف ساکن در کوه گیلویه عصر صفوی.....	۴۱
۱-۶-۱- ممسنی ها.....	۴۲
۲-۶-۱- جاکي ها.....	۴۳
۳-۶-۱- کرائی ها.....	۴۴
۴-۶-۱- سادات.....	۴۵
فصل دوم: اوضاع کوه گیلویه در آستانه تشکیل دولت صفویه..... ۴۷	
۱- نگاهی اجمالی به تاریخ کوه گیلویه.....	۴۷
۲- کوه گیلویه در دوره تیموریان.....	۴۸

۳- کوه گیلویه در زمان ترکمانان (قراقویونلو- آق قویونلو) ۵۶

فصل سوم: حاکمیت افشارها بر کوه گیلویه ۶۱

۱- سابقه حضور افشارها در کوه گیلویه ۶۱

۲- انگیزه صفویان از واگذاری کوه گیلویه به افشارها ۶۳

۳- افشارهای کوه گیلویه از زمان شاه طهماسب تا جلوس شاه عباس ۶۵

۴- افشارهای کوه گیلویه در زمان شاه عباس اول ۷۰

۵- سرکوبی افشارهای کوه گیلویه توسط شاه عباس اول ۷۳

۶- عاقبت کار افشارهای کوه گیلویه ۸۰

فصل چهارم: شورش‌های کوه گیلویه در دوره صفوی ۸۲

۱- شورش قلندر (شاه اسماعیل دروغین) ۸۲

۱-۱-۴- زمان و مکان شورش ۸۶

۲-۱-۴- قلندر چه کسی بود؟ شخصیت قلندر ۸۸

۳-۱-۴- زمینه‌های شورش قلندر ۸۹

۴-۱-۴- انگیزه‌ها و علل حمایت لرها از قلندر ۹۱

۵-۱-۴- حوزه فرمانرایی قلندر ۹۵

۶-۱-۴- علل و عوامل پیشرفت کار قلندر ۹۷

۷-۱-۴- نتایج و پیامدهای شورش قلندر ۹۸

۸-۱-۴- چگونگی سرکوب شورش قلندر ۱۰۰

۲- شورش ملاهدایت آرنندی ۱۰۱

۳- شورش امیر بداغ (بداق) ۱۰۶

۴- شورش صفی میرزا ۱۰۷

فصل پنجم: تحلیل جایگاه سیاسی و نظامی کوه گیلویه

در عصر صفوی	۱۱۲
۱- جایگاه سیاسی	۱۱۳
۱-۱-۵- از شاه اسماعیل (۹۰۷ هـ. ق) تا جلوس شاه عباس اول	
(۹۹۵ هـ. ق)	۱۱۳
۲-۱-۵- روزگار شاه عباس اول (۹۵۵ هـ. ق تا ۱۰۳۸)	۱۱۶
۳-۱-۵- تحولات سیاسی کوه گیلویه از مرگ شاه عباس تا سقوط دولت	
صفوی (۱۰۳۸ - ۱۱۳۴ هـ. ق)	۱۲۰
۲- جایگاه و نقش نظامی کوه گیلویه در دوره صفوی	۱۲۶
۱-۲-۵- از آغاز تا جلوس شاه عباس اول (۹۰۷ - ۹۹۵ هـ. ق)	۱۲۶
۲-۲-۵- دوره پادشاهی شاه عباس (۹۹۵ - ۱۰۳۸ هـ. ق)	۱۲۹
۳-۲-۵- از مرگ شاه عباس اول تا سقوط دولت صفوی	
(۱۰۳۸ - ۱۱۳۵ هـ. ق)	۱۳۱

فصل ششم: تحلیل جایگاه اقتصادی و فرهنگی کوه گیلویه

در دوره صفوی	۱۳۶
۱- جایگاه اقتصادی	۱۳۶
۱-۱-۶- نقش تجاری- مواصلاتی	۱۳۶
۲-۱-۶- دامداری و گلهداری	۱۴۲
۳-۱-۶- کشاورزی	۱۴۴
۲- جایگاه فرهنگی کوه گیلویه در دوره صفویه	۱۴۶
۱-۲-۶- وضعیت علمی و آموزشی	۱۴۷
۲-۲-۶- وضعیت مذهبی	۱۵۲
نتیجه:	۱۵۵
منابع و مأخذ:	۱۷۲

فهرست اسناد

صفحه

عنوان

۱- قسمتی از سند مربوط به سال ۱۰۶۸ هـ. ق که بر اساس آن قسمتهایی از کوه گیلویه
میان طوایف و تیره‌های مختلف تقسیم شده است..... ۱۵۸

فهرست تصاویر

عنوان	صفحه
۱-دهدشت دوره صفوی	۱۵۹
۲-الغ چین دوره صفوی	۱۶۰
۳-قلعه آرند.....	۱۶۱
۴-نمایی از روستای آرند.....	۱۶۲
۵-نمایی از ویرانه‌های شهر دهدشت	۱۶۲
۶-آرامگاه امامزاده علی.....	۱۶۳
۷-امامزاده معصوم	۱۶۳
۸-حمام کهپار دهدشت	۱۶۴
۹-مقبره سید جلال‌الدین	۱۶۵
۱۰-کاروانسرای دهدشت	۱۶۶
۱۱-آرامگاه امامزاده جابر انصاری	۱۶۷
۱۳- مسجد بزرگ دهدشت	۱۶۸
۱۲-پل خیرآباد	۱۶۹
۱۳-پل پاتاوه	۱۷۰
۱۴-پل قلعه دختر	۱۷۰
۱۵- مدرسه خیرآباد	۱۷۱

مقدمه:

همزمان با آغاز قرن دهم هجری، وضع سیاسی، اجتماعی ایران ناآرام بود و هیچ‌گونه یکپارچگی سیاسی وجود نداشت. در نقاط مختلف کشور دولتهای کوچک محلی که داعیه استقلال داشتند و همواره در حال جنگ با یکدیگر بودند، حضور داشتند. سلطان مراد در عراق، مراد بیگ بایندر در یزد، رئیس محمد کره‌ای در ابرقو، حسین کیای چلاوی در سمنان و خوار و فیروزه کوه، و پرناک بن علی بیگ در عراق عرب، قاسم بیگ بن علی بیگ در دیار بکر، قاضی محمد به اتفاق مولانا مسعود بیدگلی در کاشان، سلطان حسین میرزا در خراسان، امیر ذوالنون در قندهار و بدیع‌الزمان میرزا در بلخ و ابوالفتح بیگ بایندر در کرمان^۱ به حکمرانی و فرمانروایی مشغول بودند. در چنین شرایطی بود که اسماعیل نوجوان از نوادگان شیخ صفی‌الدین اردبیلی در تکاپوی قدرت برآمد.

فضای سیاسی - اجتماعی ایران در آن روزها، زمینه را برای کسب قدرت توسط اسماعیل آماده ساخته بود. حکومت آق‌قویونلوها بسیار ضعیف و ناتوان شده بود و هیچ نیرویی برای جلوگیری از فعالیت صفویان وجود نداشت. حال آنکه گروههای فراوانی گرد اسماعیل را گرفته بودند. مریدان واقعی طریقت صفوی پایه مهم نیروهای اسماعیل بودند. گذشته از آنها گروههای بسیاری از قبایل ترک زبان که در دیار بکر و شام می‌زیستند به اردبیل رو آوردند. همچنین افراد ماجراجو و کسانی که عشق به جنگاوری داشتند نیز بدو پیوستند. مهم‌ترین هسته نیروی قزلباش که گرد اسماعیل بودند، قبایل ترک که یکی از معروفترین آن قبایل، افشارها بودند.

اسماعیل پس از مدتی به کمک این نیروی قزلباش بر آذربایجان مسلط شد و در سال ۹۰۷ هـ. ق وارد تبریز شد و بطور رسمی بعنوان پادشاه ایران تاجگذاری کرد و دو سال بعد (۹۰۹ هـ. ق) بر شیراز مرکز حکومت مراد بیگ نیز دست یافت. و در سال

---

۱ - حسن بیگ روملو، احسن‌التواریخ، به تصحیح و اهتمام عبدالحسین نوایی، ص ۸۷

۹۱۴ هـ. ق حکومت پرنایان که تیره‌ای از بایندریان بودند در بغداد بر انداخت و دولت آق‌قویونلوها را منقرض ساخت.

ظه‌ور دولت صفوی از اهم وقایع تاریخ ایران است. زیرا شاه اسماعیل هر چند نوجوانی بیش نبود، در آغاز کار خویش، به رسمی‌کردن مذهب شیعه در ایران اقدام کرد و با وجود آنکه مردم بسیاری دارای مذهب تسنن بودند، با خشونت و شدت عمل بسیار تمام آنان را به قبول مذهب شیعه وادار کرد و در این راه نه از خون‌های فراوان که ریخت پروار کرد نه از خاندانهای که بر باد داد.

علاوه بر این برای نخستین بار بود که در ایران پس از اسلام وحدت سیاسی صورت می‌گرفت. ایران پس از ورود اسلام تا این زمان هرگز مرکزیتی بخود ندیده بود و حال یک حکومت مقتدر مرکزی ایجاد شده بود. بدین ترتیب ایران هم به وحدت مذهبی رسید و هم به وحدت سیاسی دست یافت.

هر چند این دو اقدام اساسی برای حفظ موجودیت ایران و ایجاد وحدت در بین افراد و طوایف و اقوام مختلف این سرزمین پهناور شایسته بلکه بایسته بود، اما چون با خشونت و خونریزی فراوان همراه بود، خاصه در مورد مذهب شیعه که شاه اسماعیل خود را در استقرار و تحمیل آن صاحب رسالت از جانب خدا و ائمه معصومین می‌دانست، از همان روزگار نخست کشور را با مشکلات عظیم داخلی و خارجی روبرو کرد.

ظه‌ور و بروز درگیریهای مذهبی، چگونگی آشتی دادن مردان قزلباش با ایرانیان دیوانسالار، چگونگی تشویق و حمایت از روحیه جنگجویی قزلباشان و در همان حال جلوگیری از قدرت‌یابی و نفوذ بیش از حد آنان در امور کشور، و درگیری و جنگ با دولت‌های عثمانی و اوزبکان از مهم‌ترین و اساسی‌ترین مشکلات دولت صفوی در ابتدای کار بود.

شاه اسماعیل صفوی به رغم کارهای بزرگی که انجام داد، نتوانست پایه‌های دولتی صفوی را تحکیم بخشد و این مهم را پسر و جانشین او شاه طهماسب اول توانست به انجام رساند. او یکی از کارهایی که انجام داد، تقسیم‌بندی کشور به ایالات مختلف بود

و یکی از ایالاتی که در این زمان شکل گرفت. ایالت کوه گیلویه به مرکزیت شهر دهدشت بود.

اهداف:

علقه‌های جغرافیایی و اینکه زادگاهم لوداب در محدوده کوه گیلویه قرار دارد مهمترین انگیزه من در انتخاب این موضوع بود. وقتی کلاس سوم دبستان بودم و در روستای گوزنان از توابع لوداب درس می‌خواندم، شنیدم که مردم روستا می‌گفتند شاه عباس اول وارد این روستا شد و مردمی را از لوداب وادار به مهاجرت اجباری کرد. هنوز این داستان را فراموش نکرده بودم که حادثه دیگری نظرم را بطرف این موضوع معطوف کرد. وقتی برای ادامه تحصیل وارد شهر دهدشت شدم به خرابه وسیعی در نزدیکی مدرسه محل تحصیل روبرو شدم که مردم به آن «کلگه کهنه»^۱ می‌گفتند. هر روز که فاصله بین منزل و مدرسه را می‌پیمودم با این مکان ویران شده روبرو می‌شدم، به انسانهایی که روزگاری در این خرابه‌ها زندگی می‌کردند، فکر می‌کردم و هر چه زمان می‌گذشت، کنجکاویم بیشتر می‌شد و دوست داشتم به اطلاعاتی در این زمینه برسم. اما هیچ وقت نتوانستم پاسخ سؤالاتم را دریافت کنم.

کتابهایی در زمینه تاریخ استان بدست آوردم، اما جای صفویه در آنها خالی بود. روایات شفاهی زیادی شنیدم اما قانع نشدم. از معلمان درس تاریخ پرسیدم، به جوابی نرسیدم. تا اینکه خود معلم تاریخ شدم و در کنار همان خرابه‌ها در دبیرستانی که مشرف به ویرانه‌ها بود، مشغول تدریس شدم و تصمیم به تحقیق در این باره گرفتم اما توفیقی حاصل نشد تا اینکه مجبور شدم بعنوان پایان‌نامه موضوعی را برگزینم و لذا موقع را مغتنم شمرده و دنبال پاسخگویی به سؤالاتی رفتم که سالها بود ذهن مرا بخود مشغول کرده بود.

---

۱ - در اصطلاح محلی به ساختمانهای ویران شده و مخروبه کلگه کهنه می‌گویند.

چنانکه گفته شد، در مورد کوه گیلویه و تاریخ آن کتابهای نسبتاً زیادی تألیف شده است، اما این کتابها بیشتر حوادث و وقایع مربوط به دوره معاصر را مورد بررسی قرار داده‌اند و کمتر به گذشته‌های این منطقه توجه کرده‌اند. با وجود اینکه در خصوص کوه گیلویه عصر صفوی روایات شفاهی و آثار غیر مکتوب بسیاری از قبیل ساختمانها، پل‌ها و کاروانسراهای ویران شده بسیاری بجامانده، اما تاکنون تاریخ مکتوبی که بیانگر تحولات سیاسی - اجتماعی آن دوره کوه گیلویه باشد به رشته تحریر در نیامده و جای خالی آن کاملاً احساس می‌شود. لذا تحقیق و تفحص در منابع تاریخی دوره صفویه و جمع‌آوری مطالب پراکنده مربوط به کوه گیلویه و تدوین آن، انگیزه دیگر نگارنده در انتخاب این موضوع بود.

تبیین تحولات سیاسی - اجتماعی کوه گیلویه در عصر صفوی و سامان‌دادن شکلی از تاریخ نگاری که به تاریخ محلی مرسوم است و در آن اوضاع یک ناحیه در دوره‌های مختلف تاریخی مورد بررسی قرار می‌گیرد، دیگر هدفی است که در این رساله دنبال شده است. زیرا تدوین همین تاریخهای محلی است که به پیدایش تاریخ یک کشور منجر می‌شود.

هدف دیگری که در این رساله دنبال می‌شود تحلیل ویژگیهای منطقه کوه گیلویه و نقش آن ویژگیها در تحولات سیاسی و نظامی اداره ایالات عصر صفویه است. تحقیق و تفحص در منابع تاریخی دوره صفویه و جمع‌آوری مطالب پراکنده مربوط به کوه گیلویه و تدوین آن می‌تواند گامی مؤثر در جهت روشن‌شدن دوره‌ای خاص از تاریخ و برطرف کردن زوایای مبهم تحولات سیاسی - اجتماعی این منطقه باشد.

اهمیت و ضرورت تحقیق:

بررسی تاریخ تحولات سیاسی - اجتماعی صفویه با ویژگی‌های خاص کشور پهناوری چون ایران از قبیل؛ پراکندگی جغرافیایی و قومی، بدون بررسی مناطق و ایالات تشکیل‌دهنده آن کاری ناقص و فاقد اعتبار علمی خواهد بود. چرا که هر منطقه‌ای